

Pál János
Ellenállás, alkalmazkodás, kiszolgálás
Az Unitárius Egyház szerepkörei (1945–1965)

Pál János

**ELLENÁLLÁS, ALKALMAZKODÁS,
KISZOLGÁLÁS
Az Unitárius Egyház szerepkörei
(1945–1965)**

Pro-Print Könyvkiadó,
Csíkszereda, 2017

Ez a munka az MTA Társadalomkutató Központ
Kisebbségkutató Intézet és a Pro-Print Könyvkiadó
közös könyvkiadási programja keretében készült.

A kiadvány megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Sorozatszerkesztő:
Bárdi Nándor

Lektorálta:
Bárdi Nándor, Kovács Sándor, Stefano Bottoni

Borítóterv:
Bíró Gábor

© Pál János
© Pro-Print Könyvkiadó

ISBN 978-606-556-099-4

I. Bevezetés

Tzvetan Todorov szerint a „múltat alkotó tények nem a maguk nyers formájában jelennek meg számunkra, hanem elbeszélések-ként”.¹ Ezekben az elbeszélésekben négyféle szereptípus különíthető el: a szereplő (egyén/közösség) lehet jótevő vagy a jótétemény kedvezményezettje és lehet gonosztevő, vagy a gonosztevő áldozata. Mivel az események szereplőinek magatartása morálisan is megítélhető, egyáltalán nem mindegy, hogy milyen erkölcsi osztályzatot nyernek. „Egy cselekedet kedvezményezettjének lenni sokkal kevésbé dicsőséges, mint cselekvőjének lenni, mivel jelzi pillanatnyi tehetetlenségünket, s egy gaztett áldozatának lenni természetesen sokkal tiszteletreméltóbb, mint az elkövetőjének lenni.”² A múlt erkölcsi alapú értelmezhetőségének lehetősége meghatározza a történelem rekonstrukciójának beszédmódját és típusát. Létrejön a *hősi* és az *áldozati elbeszélés*: előbbi a cselekvő alany dicsőségét ábrázolja, utóbbi pedig a szereplő szenvedését idézi fel³ – közös vonásuk, hogy a szubjektumot mindkettő pozitív aspektusból mutatja be. Az áldozati státus megszerzése az áldozati narratíva segítségével legalább annyira előnyös, mint a hősi státusé, mert ha „sikerül meggyőzően megalapozni, hogy ez és ez a csoport igazságtalanság áldozatául esett a múltban, ez számára kimeríthetetlen hitelt biztosít a jelenben”.⁴ Az elszenvedett sérelmekre épülő elbeszélésmód az erkölcsi tőke, előjogok biztosításán túl alkalmas az érintett szereplő – véletlenszerű vagy szándékos – negatív megnyilvánulásainak az eltussolására is.

---

1 Tzvetan Todorov: *A rossz emlékezete, a jó kísértése*. Napvilág Kiadó. Budapest, 2005. 137.

2 Uo. 137–138.

3 Uo.

4 Uo.

Az unitárius történetírás módszertanának fő jellegzetességét a legutóbbi időkig a szenvedéstörténet-alapú megközelítés jellemezte. A valós történelmi eseményekre épülő sérelmi narratíva – a 19. és 20. század fordulóján, valamint a második bécsi döntés utáni négyéves ciklusban – a történelmi múlt rekonstrukciója mellett egyházpolitikai célokat szolgált és az unitarizmus terjeszkedési törekvéseit kívánta ideológiailag megalapozni, illetve legitimálni.

Az 1945–1989 közötti időszak elbeszéléseinek központi motívumát – el egészen a közelmúltig – szintén az áldozatszerep képezte. A kilencvenes évek elején készült, alapkutatásokat nélkülöző összefoglaló írások ugyan a korabeli valóságot ábrázolták akkor, amikor az egyházat az államszocializmus szenvedő alanyaként jelenítették meg, ez a fajta prezentáció azonban egyoldalú képet eredményezett az egyház „államszocialista múltjáról”.⁵ Az utóbbi évek kutatásainak eredményei azt igazolják, hogy az egyházi közvéleményben rögzült áldozati elbeszélés alkalmatlan a maga teljességében rávilágítani az egyház közelmúltjának történéseire.⁶ Ez a típusú interpretáció ugyanis erkölcsi megfontolásból „megfelelnek” beszélni arról, hogy az egyház szerepköre és cselekvési

-
- 5 Erdő János: Az Unitárius Egyház történetének rövid áttekintése. <http://www.unitarius.org/data/eue/show.aspx?pageid=44#16> (Letöltés ideje: 2014. 04. 02.); Kedei Mózes: *Az unitárius egyház rövid története*. Erdélyi Unitárius Egyház. Kolozsvár, 2002.; Szabó László: Az állam és egyházak viszonya Romániában 1918-tól napjainkig. *Keresztény Magvető* (a továbbiakban *KerMagv*) 2005/1. 21–23.
- 6 Kovács Sándor: „Simpozion 1979”. Dávid Ferenc kultusz: az egyházi üzenet és a politikai ellenőrzés. *Magyar Kisebbség* (a továbbiakban *MK*) 2013/1. 51–81.; Uő: Egy hagyaték sorsa. Kelemen Lajos személyi levéltárának „államosítása”. *Erdélyi Múzeum* (a továbbiakban *EM*) 2013/4. 108–124.; Uő: *A szabadság és erkölcs dilemmái. Erdő János életpályái 1945–1979 között*. In (Szerk. Nagy Mihály Zoltán és Zombori István) *Az egyház hatalma – a hatalom egyháza. A közép-kelet-európai egyházi vezetők felfogása az állam és az egyház kapcsolatáról 1945 és 1989 között*. Magyar Egyháztörténeti Munkaközösség Enciklopédia, Historia Ecclesiastica Hungarorum Alapítvány. Budapest, 2015. 117–137.; Pál János: Unitárius egyházvezetés 1945–1965 között. Egy célcsoport metamorfózisa? *MK* 2013/1. 82–175.; Oláh Sándor: Egy „demokratikus magatartású pap” az ügynökhálózatban. *Székegyföld* 2013/4. 74–95. (1. rész).; *Székegyföld* 2013/5. 115–137. (2. rész).; *Székegyföld* 2013/6. 79–100. (3. rész).

pályája sok ponton eltért a köztudatban kanonizálódott isteni ethosz szerint élő és működő egyházképtől. Az egyházi közbeszédben elterjedt és mindmáig fenntartott áldozati narratíva tehát aránytalan múltábrázoláshoz és identitásképhez vezetett, a háttérben pedig a múlt rekonstrukciója mellett az erkölcsi tőke kovácsolásának a szándéka is meghúzódott. A szenvedéstörténet-alapú megközelítés az intézmény számára morális feddhetetlenséget és felsőbbrendűséget biztosít a társadalom nyilvánossága előtt, ugyanakkor lehetőséget ad arra, hogy kritikusan viszonyulva a múlt eseményeihez, elkülönítse önmagát a negatív történésektől, szerepköröktől.

Mint már említettük, az eddigi rész kutatások azt igazolják, hogy az egyház sem fizikai, sem pedig erkölcsi értelemben nem tudott önálló intézményként létezni a totalitárius állam keretei között – eltérő mértékben, de minden felekezeti részévé vált a kommunista ideológia szerint átalakított államszerkezetnek. Munkánkban arra kerestük a választ, hogy a kommunista hatalom társadalomátalakító tevékenysége miként befolyásolta az egyház szerepköreit, és melyek voltak azok a tevékenységi területek, amelyeket az állam az egyház hatásköréből a saját ellenőrzése alá kívánt vonni? Sikerült-e az állampártnak az egyházat az újonnan létrehozott politikai és társadalmi rendszerbe beilleszteni, és ha igen, akkor milyen mértékben, módszerekkel és eszközökkel? Hogyan reagált az egyházvezetés a hatalom integrációs kísérleteire és nem utolsósorban, mennyire hiteles az az egyházi közbeszédben elterjedt szemlélet, amely egyfelől az egyházat a rendszer áldozataként, másfelől pedig cselekvő vagy passzív „ellenállóként”, de a keresztény és nemzeti értékek védelmezőjeként mutatja be.

Vizsgálatunk időkereteit a Groza-kormány 1945. március 6-i megalakulása és Gheorghe Gheorghiu-Dejnek, a Román Munkáspárt első titkárának 1965. március 19-i elhalálózása szabja meg. Munkánkban nem szoritkoztunk a szigorú lineáris ábrázolásmódra. Mivel az egyház szerepköreinek a bemutatására vállalkoztunk, ezért munkamódszerünket nem az időrendi sorrend szerinti

szerkesztés, hanem az egy-egy általunk meghatározónak ítélt témakör szerinti elrendezés határozta meg. Olyan problematikák köré csoportosítottuk időkeretünk jelentősebb eseményeit, amelyeknek segítségével kellőképpen ki tudtuk domborítani és érzékelteni azokat a folyamatokat, amelyek az Unitárius Egyház szerepköreinek az alakulásában bekövetkeztek a címben megjelölt időperiódusban. Célunk nem az apró részletekbe történő elmélyülés volt, hanem egy olyan átfogó szintézisnek a megteremtése, amelynek segítségével általános képet alkothatunk arról, hogy az államszocializmus romániai berendezkedése milyen területeken és milyen vonatkozásokban eredményezett változásokat az Unitárius Egyház életében, illetve működésében.

Tárgykörünk kibontását egy rövid historiográfiai kitekintővel indítottuk. Ebben vázlatosan számba vettük azokat a szaktörténeti munkákat és kutatási eredményeket, amelyek az erdélyi magyar egyházak közelmúltjának az elemzése során létrejöttek. Az Unitárius Egyház szervezeti felépítésének az ismertetésével azt az intézményi keretet vázoltuk, amely színterét képezte azoknak az eseményeknek, amelyek az Unitárius Egyház és pártállam közötti kapcsolatrendszer dinamikájából származtak. Meglehetősen nagy hangsúlyt fektettünk az egyház 1945 előtti intézményrendszerének és tevékenységének az ismertetésére. Mindezt azért tettük, mert koncepciónk szerint elemzésünk végkövetkeztetésekor ez kell, hogy legyen az a viszonyítási pont, amelynek alapján majd pontos mérleget vonhatunk azokról a könyvben bemutatott változásokról, amelyek az egyház szerepköreiben, működésében, intézményrendszerében és állammal szembeni kapcsolataiban bekövetkeztek az államszocialista rendszer 1945-öt követő berendezkedése eredményeként.

Köszönetet szeretnék mondani mindazoknak, akik a könyv megírásában segítségemre voltak: László Márton és Molnár Lehel levéltárosnak a levéltári kutatások alkalmával nyújtott segítségért, Bandi Istvánnak, Bárdi Nándornak, Kovács Sándornak, Jánosi Csongornak, valamint Stefano Bottoninak a kézirattal kapcsolatban megfogalmazott szakmai észrevételeikért és tanácsaikért.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	5
II. A romániai államszocializmus az erdélyi magyar felekezetek megítélésben – átvilágítás és szaktörténeti feldolgozások	9
III. Vallásügyi Minisztérium és Vallásügyi Államtitkárság – az egyházat irányító és felügyelő állami hatóságok 1945 és 1965 között	33
IV. Az Unitárius Egyház szervezeti felépítése, kormányzati szervei és vezetősége 1945 és 1965 között	39
V. Az Unitárius Egyház intézményrendszere és társadalmi beágyazottsága 1945 előtt	50
VI. Egyházi stratégia és intézményrendszer az átmenet időszakában (1944–1948)	86
VII. A hatalom egyháza. Az egyház problematikája a totalitárius állam szemében	185
VIII. A társadalom államszocialista átalakítása (1948). Az egyház integrációjának első szintje.	196
IX. A hatalom integrációs intézkedéseinek kihatásai az egyház életére. A párhuzamos egyházi stratégiák/szereplők kialakulása	220
X. A egyház és a pártállam viszonya. Az egyházi integráció második szintje (módszerek és fokozatok)	332

XI. Következtetés	393
XII. Forrás- és irodalomjegyzék	408
Személynévmutató	428
Helynévmutató	433
Rezumat	434
Summary	437
Képmelléklet	440